

Η κοινωνική αναπαραγωγή

Claude Meillassoux

Για να προσεγγίσουμε το πρόβλημα της κοινωνικής αναπαραγωγής, χρήσιμο είναι να ξεχωρίσουμε τα διάφορα επίπεδα όπου πραγματοποιείται και τα οποία, στις συγκεκριμένες κοινωνίες, δεν συμπίπτουν πάντοτε.

Μπορούμε να θεωρήσουμε, κατά σχηματικό τρόπο, πως η αναπαραγωγή συντελείται μέσα από διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα που το καθένα τους ασκεί διαφορετική επιρροή.

Το πρώτο από αυτά, δημογραφικής σημασίας, είναι το *γενετικό περιβάλλον*, που αποτελείται από το σύνολο των γυναικών σε ηλικία τεκνοποίησης, από το οποίο προέρχεται το ανθρώπινο δυναμικό που ανασυνθέτει την εν λόγω κοινωνία.¹

Για τους απογόνους αυτών των γυναικών, η κοινωνική αναπαραγωγή εκδηλώνεται μέσα στο *περιβάλλον ωρίμασης* όπου διαπλάθεται το παιδί, από τη γέννησή του ως τη μαθητεία ή ως την είσοδό του στην παραγωγή.² Προεκτείνεται συγχρόνως στο *περιβάλλον τοποθέτησης*, όπου εισάγεται το άτομο για να ασκήσει μία κοινωνική δραστηριότητα, και στο *περιβάλλον ένταξης* (παράλληλο με το προηγούμενο χωρίς υποχρεωτικά να είναι δεμένο μαζί του) και το οποίο ορίζει την κοινωνική του υπόσταση.

Η συνταύτιση του γενετικού περιβάλλοντος, του περιβάλλοντος ωρίμασης, του περιβάλλοντος ένταξης δεν αποτελεί τον κανόνα. Η σύμπτωσή τους, ή, αντίθετα, η διάστασή τους, είναι ένα από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον τρόπο κοινωνικής αναπαραγωγής.

1. Αντιστοιχεί στο «δήμο» των δημογράφων.

2. Το οποίο επομένως θα ονομάσω «ωριμότητα» ή «ώριμη ηλικία» αλλά που μπορεί να είναι πολύ πρόωμο σ' αυτές τις περιπτώσεις.

Το μόνο που φιλοδοξεί η παρούσα ανακοίνωση είναι να προτείνει μια περιγραφική ανάλυση των τρόπων αναπαραγωγής που σχετίζονται με μερικούς τύπους κοινωνιών.³

Ομοιογενείς κοινωνίες⁴

Η οικιακή κοινωνία

Η διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής πραγματοποιείται λοιπόν με το πέρασμα των ατόμων από τα διάφορα περιβάλλοντα που απαρτιθήσαμε προηγουμένως, σύμφωνα με κανόνες που προσιδιάζουν σε κάθε κοινωνία, κανόνες που φυσικά συνδέονται με τις γενικότερες συνθήκες παραγωγής, αλλά που η θεωρητική κατάδειξή τους δεν θα μας απασχολήσει εδώ.

Για να περιγράψω και να ξεχωρίσω τους διάφορους τρόπους αναπαραγωγής, θα ξεκινήσω από ένα ομοιογενές ιστορικό πρότυπο-αυτό το πρότυπο της οικιακής πατρογραμμικής κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τη σύμπτωση όλων των περιβαλλόντων της κοινωνικής αναπαραγωγής για τα αρσενικά μέλη και, ουσιαστικά, τη μη-σύμπτωσή τους για τα θηλυκά μέλη.

Στην οικιακή κοινωνία, το σύνολο των γυναικών σε ηλικία τεκνοποιίας, οι οποίες προορίζονται να γεννήσουν το μελλοντικό ανθρώπινο δυναμικό της κοινωνίας, προέρχεται από ένα κοινωνικό σύνολο το οποίο συγκεντρώνει τα «σπιτικά» ή «σειριές»⁵ που συνδέονται μεταξύ τους με επιγαμίες (συμπεθεριάσματα). Με το γάμο τα παιδιά αυτών των γυναικών απονέμονται στο «σπιτικό» του συζύγου. Μέσα σ' αυτό, μια συζυγική οικογένεια,⁶ που μπορεί και να μην είναι του συζύγου αλλά ενός συγγενή του εκ πλαγίου, θα ορισθεί ως το περιβάλλον ωρίμασης όπου θα ανατραφεί το παιδί. Από το περιβάλλον ωρίμασης, τα αγόρια θα ενσωματωθούν στο κύτταρο μέσα στο οποίο θα ασκούν

3. Οι θεωρητικές βάσεις γι' αυτό το άρθρο προτείνονται στο *Femmes: greniers et capitaux*, Maspéro 1957 και στο «Modalités historiques de l'exploitation du travail», *Connaissance du tiers monde*, C. Coquery (ed.), *Cahiers de Jussieu*, No 4, 977;135-160.

4. Αποκαλώ ομοιογενείς κοινωνίες αυτές των οποίων οι κοινωνικές συνιστώσες είναι δομικά όμοιες, π.χ. οι «σειριές» (ή σπιτικά) της οικιακής κοινωνίας.

5. Αλόγονοι κοινού προγόνου και οι εξαρτώμενοι από αυτούς, που κατοικούν μαζί και αποτελούν ένα αυτοσυντηρούμενο κύτταρο.

6. Σύζυγος (αρσ.), οι σύζυγοί του και οι απόγονοι που τους αποδίδονται και που μπορεί να αποτελέσουν ένα κύτταρο εργασίας, μια συνιστώσα του σπιτικού.

την παραγωγική τους δραστηριότητα, κύτταρο που βρίσκεται μέσα στο ίδιο σπιτικό και που μπορεί να συμπίπτει με μια ή περισσότερες συζυγικές οικογένειες. Για τα κορίτσια, αντίθετα, δημιουργείται μια ρήξη, καμιά φορά ήδη από τη στιγμή της γέννησής τους, μεταξύ του γενετικού περιβάλλοντος και του περιβάλλοντος ωρίμασης, όταν υιοθετούνται πολύ μικρά από την οικογένεια του μελλοντικού τους συζύγου, ή, συνηθέστερα, όταν γίνεται ο γάμος. Αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στους άντρες, το περιβάλλον τοποθέτησης των κοριτσιών δεν είναι οριστικό, μια και ένα διαζύγιο τα ξαναστέλνει είτε στο σπιτικό από το οποίο προήλθαν, είτε στο σπιτικό ενός καινούργιου συζύγου. Οι άντρες αντίθετα παραμένουν πάντα μέσα στο ίδιο σπιτικό και αν τύχει να μετακινηθούν αυτό συμβαίνει μόνο ανάμεσα στις οικογένειες που το αποτελούν.

Η κοινωνική ένταξη ορίζεται σε σχέση με το σπιτικό. Είναι επομένως σαφέστατα καθορισμένη για τους άντρες. Για τις γυναίκες ορίζεται συγχρόνως από τη σειρά (σσί) από την οποία προέρχονται και από τη σειρά του συζύγου τους. Για όσον καιρό ωστόσο η οικιακή κοινωνία παραμένει ομοιογενής, η κοινωνική υπόσταση των γυναικών δεν μεταβάλλεται με το πέρασμα από τη μια σειρά στην άλλη.

Άρα, ένας από τους δύο θεσμούς που διέπουν την κοινωνική αναπαραγωγή της οικιακής κοινωνίας είναι ο γάμος, μια και προσδιορίζει συνάμα, και μάλιστα πριν από τη γέννηση, το περιβάλλον ωρίμασης αντρών και γυναικών, το περιβάλλον τοποθέτησης και ένταξης των αντρών και το μεταβατικό περιβάλλον τοποθέτησης των γυναικών σε ηλικία γάμου. Στην οικιακή κοινωνία επομένως δεν στρατολογείται απευθείας το ίδιο το ανθρώπινο δυναμικό, αλλά οι μέλλουσες γεννητριές του, χάρη στο γάμο. Αυτό αφήνει κάποιο ποσοστό αβεβαιότητας όσον αφορά το μέγεθος και την κατανομή κατά φύλο του ανθρώπινου δυναμικού που θα τύχει σε κάθε οικογένεια.

Ο δεύτερος μείζονας θεσμός της κοινωνικής αναπαραγωγής είναι η τεκνογονία (ο δεσμός του τέκνου με τους γονείς, «filiation») που εξασφαλίζει πως κάθε νέα ομοστοιχία (cohort, η ηλικιακή κλάση) θα ανακατανομηθεί κατά τρόπο που να εγγυάται την ανανέωση των κοινωνικών συνιστωσών σύμφωνα με τις απαιτήσεις της παραγωγής και αναπαραγωγής. Με το θεσμό της τεκνογονίας, που προεκτείνει και διευθετεί τα αποτελέσματα του γάμου, το άτομο τοποθετείται στη μια ή την άλλη συστατική και λειτουργική οικογένεια έπειτα από συμφωνία μεταξύ των προσηυτέρων του σπιτικού και ανάλογα με τις ανάγκες για εργασία που υπάρχουν.

Για να γίνει αυτό, η τεκνογονία θεωρείται πως ξεκινάει από τον

πρεσβύτερο του σπιτιού και όχι από τον «πατέρα», ώστε η ανακατανομή αυτή να γίνει χωρίς να αλλοιώσει τις συγγενικές σχέσεις, που λειτουργούν άλλωστε ταξινομικά προς αυτή την κατεύθυνση. Ο γάμος και η τεκνογόνια αποτελούν επομένως τους ακρογωνιαίους λίθους, θεσμούς της κοινωνικής αναπαραγωγής, όντας και οι δυο αντικείμενα αποφάσεων πρακτικών και πολιτικών συνάμα. Η συγγένεια δεν είναι επομένως αυστηρά επιτακτική. Η γνώση των κανόνων της έχει απλώς ενδεικτικό χαρακτήρα· δεν επιτρέπει να προβλεφθεί η σύναψη των κατά περίπτωση κοινωνικών δεσμών μεταξύ των ατόμων. Όμως, από την άλλη μεριά, η συγγένεια υποβάλλει τα άτομα στην αυθεντία των πρεσβυτέρων, που γίνεται τόσο πιο καταναγκαστική όσο οφείλει συνεχώς να μεταλλάζει για λόγους πρακτικούς, δεδομένου ότι οφείλει να επικυρώνει την κατανομή των παραγωγικών και μη ατόμων μεταξύ των οικιακών κυττάρων παραγωγής (ανδρική τεκνογόνια) και τη διανομή των γυναικών σε ηλικία τεκνοποιίας μεταξύ των σπιτικών (γάμος). Η οικιακή κοινωνία είναι επομένως αυτή που ασκεί τον πιο συνεχή έλεγχο επί της κοινωνικής αναπαραγωγής, συγκρατώντας τους άντρες στο ίδιο περιβάλλον για όλη τους τη ζωή.

Αντιθέτως, η αναπαραγωγή όλων των άλλων κοινωνιών πραγματοποιείται με την κυκλοφορία αντρών και γυναικών από το ένα περιβάλλον στο άλλο. Ωστόσο, εδώ πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ ομοιογενών και ταξικών κοινωνιών.

Η κυνηγητική κοινωνία

Η οικιακή κοινωνία είναι, όπως είδαμε, ομοιογενής. Τα στοιχεία που την συνθέτουν, τα σπιτικά δηλαδή, που στην ιδανική μορφή της κοινωνίας αυτής έχουν ομόλογες δομές, θέλουν να είναι ίσα μεταξύ τους.

Η κυνηγητική κοινωνία είναι κι αυτή μια ομοιογενής κοινωνία. Τα στοιχεία που κατά κύριο λόγο την συνθέτουν, οι καταυλισμοί, δεν έχουν μεταξύ τους ιεραρχική σχέση. Ο καταυλισμός είναι η στοιχειώδης μονάδα παραγωγής και αποτελείται από άντρες και γυναίκες διαφορετικής προελεύσεως, καθώς και από τους απογόνους τους, χωρίς η σχέση τεκνογονίας των τελευταίων να είναι θεσμικά ορισμένη. Κατά καιρούς, οι καταυλισμοί αυτοί συγκεντρώνονται σε μεγαλύτερες αλλά ασταθείς μονάδες, τις ορδές, για να επιδοθούν από κοινού σε διάφορες συλλογικές δραστηριότητες.

Το γενετικό περιβάλλον («ο δήμος») αποτελείται από γυναίκες οι οποίες ανήκουν στις ορδές που έχουν μεταξύ τους επαφή. Το περιβάλ-

λον ωρίμασης είναι ο καταυλισμός στο σύνολό του, γιατί ακόμη και αν υπάρχει μια προνομιούχα σχέση μεταξύ των μελών ενός κύκλου που, κατά την παρατήρηση, εμφανίζεται ως πυρηνική οικογένεια, στην πράξη, το σύνολο των μελών του καταυλισμού συμμετέχει στη διατροφή και στην εκπαίδευση του συνόλου των παιδιών. Μπορεί ακόμη ο ένας γονιός (ή και οι δυο) να εγκαταλείψει τον καταυλισμό αφήνοντας τα παιδιά στη φροντίδα των άλλων μελών. Η τεκνογονία (filiation), δηλαδή η αποκλειστική απόδοση ενός παιδιού στη μητέρα ή στον πατέρα, ή και στους δυο, δεν αποτελεί ούτε τον κανόνα, ούτε τη βάση για μια θεσμοθετημένη διεκδίκηση. Για τους άνδρες, το πέρασμα από το περιβάλλον ωρίμασης στο περιβάλλον τοποθέτησης επιτελείται με την ελεύθερη ένταξη σε κάποιον από τους γνωστούς καταυλισμούς, π.χ. για να ξαναβρεί κανείς κάποιον με τον οποίο συνδέεται συναισθηματικά ή που τον θαυμάζει, ή για να «ζευγαρώσει» με μια γυναίκα του καταυλισμού που έχει επιλέξει. Σ' όλες τις περιπτώσεις, το καινούργιο μέλος μοιράζεται με τους άλλους κατοίκους του καταυλισμού το προϊόν της δραστηριότητάς του. Μετά το ζευγάρωμά τους, τα άτομα και των δυο φύλων έχουν ακόμη μεγαλύτερα περιθώρια κυκλοφορίας, μαζί ή χωριστά, από τον ένα καταυλισμό στον άλλο, με ή δίχως τα παιδιά τους, γιατί δεν υπάρχει κανένας θεσμικός κανόνας που να υποχρεώνει το άτομο να παραμένει στον καταυλισμό, αν και μερικά μέλη του ενδιαφέρονται να συγκρατήσουν τα άλλα ώστε να διατηρηθεί κάποιο επίπεδο εργατικής δύναμης.

Η αναπαραγωγή των καταυλισμών πραγματοποιείται με βάση την έλξη που ασκούν στα άτομα του συνόλου τους. Επιτελείται ουσιαστικά με τη διαδικασία προσχώρησης των ωρίμων ανδρών και γυναικών που κυκλοφορούν μεταξύ των καταυλισμών, καμιά φορά μαζί με τα παιδιά τους. Η αύξηση ή η εξαφάνιση ενός καταυλισμού είναι ανεξάρτητες από άμεσες δημογραφικές αιτίες, όπως η γεννητικότητα, η θνησιμότητα, ή η γαμηλιότητα.

Το σύστημα αυτό είναι από εκείνα που ευνοούν περισσότερο την ατομική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι. Τα περιβάλλοντα γέννησης, ωρίμασης και τοποθέτησης μπορεί να συμπίπτουν ή όχι χωρίς να αλλοιωθούν οι κοινωνικές δομές. Αντίθετα, οι πιθανότητες αναπαραγωγής του συστήματος αυξάνουν όσο αυξάνει η κινητικότητα των ανθρώπων.

Ο τρόπος κοινωνικής αναπαραγωγής των κοινωνιών αυτών βρίσκεται επομένως στον αντίποδα των συστημάτων που βασίζονται στη συγγένεια και τα οποία, αντίθετα, είναι άκρως εξαναγκαστικά τόσο για τους άντρες που πρέπει να παραμείνουν εφ' όρου ζωής στο ίδιο

κοινωνικό κύτταρο, όσο και για τις γυναίκες τις οποίες εξαναγκάζουν να κυκλοφορούν και να εκπατρίζονται. Τα δυο αυτά συστήματα δεν είναι συγκρίσιμα από την άποψη της αναπαραγωγής και μπορεί κανείς να αμφιβάλλει για το κατά πόσο η συγγένεια αποτελεί κοινό θεσμό τους.

Ταξικές κοινωνίες

Αντίθετα από τις παραπάνω κοινωνίες που είναι ομοιογενείς, με την έννοια ότι οι συνιστώσες τους είναι δομικά όμοιες και ότι δεν διατηρούν μεταξύ τους σχέσεις κυριαρχίας ή υποταγής, οι ταξικές κοινωνίες είναι ιεραρχημένες και η αναπαραγωγή τους γίνεται με την αλληλοεπίδραση των κοινωνικών συνιστωσών τους.

Οι τάξεις συνδέονται μεταξύ τους με μια οργανική σχέση παραγωγής, όπου η μια ασκεί την κυριαρχία της στις άλλες, χάρη στον έλεγχο που έχει πάνω σ' ένα υλικό ή ανθρώπινο μέσο παραγωγής ή αναπαραγωγής. Δεν υπάρχει επομένως ομολογία μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Η άρχουσα τάξη επενεργεί πάνω στην ίδια της την αναπαραγωγή αλλά επίσης, και κυρίως, πάνω στην αναπαραγωγή της κοινωνίας στο σύνολό της. Από τις ταξικές κοινωνίες θα σταθούμε, για μια σύντομη περιγραφική ανάλυση, μόνο στη δουλεία, στη δουλοπαροικία, στην κεφαλαιοκρατία, και επίσης στη γραφειοκρατική κληροκρατία.

Η δουλεία

Σ' αυτό το κοινωνικό σύστημα πρέπει να ξεχωρίσουμε τις άρχουσες τάξεις, είτε αποτελούνται από αριστοκράτες είτε από έμπορους, από τις υποταγμένες, είτε αποτελούνται από ελεύθερους είτε από δούλους. Αν η αναπαραγωγή του κοινωνικού συνόλου και όλων των τάξεων που το αποτελούν επηρεάζεται από τη δουλοκτητική αναπαραγωγή την οποία διαχειρίζεται η άρχουσα τάξη, οι ελεύθερες τάξεις διατηρούν για τον εαυτό τους τον δικό τους, ιδιαίτερο, τρόπο αναπαραγωγής.

Η αναπαραγωγή της τάξης των δούλων πραγματοποιείται με την κτήση, δηλαδή την αιχμαλωσία ή την αγορά ατόμων που προέρχονται από ξένες κοινωνίες. Θα δεχτούμε πως η ιδιαιτερότητα της δουλείας βασίζεται πάνω σ' αυτό τον τρόπο «στρατολόγησης», που αποκλείει

την ενδογενή γενετική αναπαραγωγή. Ως εκ τούτου, το γενετικό περιβάλλον στη δουλοκτητική κοινωνία (την κοινωνία που χρησιμοποιεί δούλους) βρίσκεται έξω από αυτήν, σε κοινωνίες ξένες, καθηλωμένες σε κατάσταση αποξένωσης, η οποία μεταδίδεται οριστικά σε όσους προέρχονται από τους κόλπους της όταν φτάσουν ως αιχμάλωτοι και κατόπιν ενταχθούν ως δούλοι στην κοινωνία των κυρίων.

Στη δουλοκτητική κοινωνία, το κέρδος απορρέει συγχρόνως από το σφετερισμό της δημογραφικής ανάπτυξης αυτών των ξένων κοινωνιών, από τη μεταφορά του δυναμικού εργασίας που η κοινωνία προέλευσής του ενσωματώνει στον αιχμάλωτο δούλο, και από το σύνολο του υπερπροϊόντος εργασίας του δούλου μέσα στην κοινωνία που τον χρησιμοποιεί, μια και κανένα τμήμα της δεν διατίθεται στη γενετική του αναπαραγωγή.

Ακόμη κι όταν στον πληθυσμό των δούλων οι γυναίκες είναι περισσότερες από τους άντρες, δεν αντιπροσωπεύουν το γενετικό περιβάλλον αναπαραγωγής των δούλων οι οποίοι ανανεώνονται πάντοτε με τη σύλληψη αιχμαλώτων ή την αγορά από ξένες κοινωνίες, ώστε να διαιωνίζεται το κέρδος των δουλοκτητών. Αυτή η «στρατολόγηση» δούλων γίνεται κατά προτίμηση σε άτομα ηλικίας κατάλληλης για ορισμένες εργασίες: αγροτικές ή υπηρετικές, πολεμικές ή ψυχαγωγικές. Λιγοστές δούλες μπαίνουν στις ελεύθερες τάξεις ως παλλακίδες. Συνήθως, χειραφετούνται κι έτσι δεν συμμετέχουν στην αναπαραγωγή του δουλοκτητικού συστήματος. Έτσι, όπως και το γενετικό περιβάλλον, το περιβάλλον ωρίμασης των δούλων τοποθετείται λογικά στην κοινωνία προέλευσής τους.

Η κοινωνική αναπαραγωγή το δουλοκτητικού συστήματος πραγματοποιείται μόνο από την άρχουσα τάξη. Ο τρόπος «στρατολόγησης» των δούλων, η σύλληψη κι η αγορά, είναι αυτός που επενεργεί αποτελεσματικότερα στην κοινωνική αναπαραγωγή. Επιτρέπει τη διαμόρφωση του πληθυσμού ανάλογα με την επιθυμία της άρχουσας τάξης, μέσω της εκλογής της ηλικίας και του φύλου των δούλων, της τοποθέτησής τους σε οποιοδήποτε λειτουργήμα και της ενδεχόμενης εκκαθάρισής τους όταν δεν ανταποκρίνονται πια στις ανάγκες. Το περιβάλλον τοποθέτησης αποφασίζεται ανάλογα με τις ανάγκες της άρχουσας τάξης. Είναι πολύ εκτεταμένο και καλύπτει όλες τις εκτελεστικές και διοικητικές εργασίες, εκτός από κείνες που αφορούν στην εξουσία της λήψης πολιτικών αποφάσεων. Το περιβάλλον τοποθέτησης των δούλων δεν ορίζει το περιβάλλον ένταξης και η λειτουργική αναπαραγωγή της δουλοκτητικής κοινωνίας δεν συγχέεται με τη θεσμική αναπαραγωγή τους.

Η κατάσταση του δούλου δεν μεταβάλλεται παρά μόνο με τη χειραφέτηση ή την απελευθέρωσή του, οι οποίες αποτελούν άλλο ένα μέσο στα χέρια της άρχουσας τάξης για να επιδράσει στην κοινωνική αναπαραγωγή. Με την απελευθέρωση των γυναικών, οι δούλοι συμβάλλουν στη γενετική αναπαραγωγή των αρχουσών τάξεων εισάγοντας στους κόλπους τους κατακτημένες γυναίκες που θα γεννήσουν ελεύθερα παιδιά. Αυτό ωστόσο είναι ένα περιθωριακό φαινόμενο στο δουλοκτητικό σύστημα.

Αντίθετα, και αυτό αποτελεί γενικό φαινόμενο, ορισμένοι δούλοι χειραφετούνται *de facto*, όταν τους δίνεται το δικαίωμα να «ζευγαρώσουν» και να διατηρήσουν μερικά εύθραστα δικαιώματα επάνω στα παιδιά τους. Από τη στιγμή που η αναπαραγωγή τους συντελείται στο οικιακό πλαίσιο και δεν βασίζεται πια σε εξωτερική «εισαγωγή», ακόμη κι αν *de jure* παραμένουν δούλοι, *de facto* έχουν πάψει να είναι. Αποτελούν μια ξεχωριστή τάξη «δουλοπαροίκων», που η διαφοροποιημένη κοινωνική τους υπόσταση τους φέρνει κοντά στους απελευθέρους. Μια τάξη δουλοπαροίκων δημιουργείται έτσι πλάι στις άλλες υποταγμένες τάξεις: τις τάξεις των δούλων και των ελεύθερων χωρικών. Σε άλλες περιπτώσεις, τέλος, οι δούλοι αποτελούν τα σώματα διοίκησης ή καταπίεσης του αριστοκρατικού κράτους, που έχουν αποστολή να πλαισιώνουν την υπο εκμετάλλευση τάξη των ελεύθερων αγροτών. Γίνονται τότε όργανο αναπαραγωγής αυτής της μη δουλοκτητικής εκμεταλλευτικής σχέσης.

Χάρη στο διαχωρισμό της τοποθέτησης από την ένταξη, δηλαδή τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί η μια ανεξάρτητα από την άλλη, το δουλοκτητικό σύστημα επιτρέπει αυτές τις τροποποιήσεις της λειτουργικής αναπαραγωγής της κοινωνίας. Η εξαφάνιση αυτού του τρόπου αναπαραγωγής έρχεται αρκετά φυσικά, με την εξαφάνιση της δουλοκτητικής στρατολόγησης. Η συνεχής αφαίμαξη των ξένων ληστευμένων κοινωνιών, συντελεί στην αποστράγγισή τους και την υποβάθμιση των συνθηκών αναπαραγωγής τους. Διαπιστώνεται πως οι δουλοκτητικές κοινωνίες αναγκάζονται να ψάχνουν για αιχμαλώτους όλο και πιο μακριά και πως οι ζώνες όπου συλλαμβάνονται οι δούλοι στερεύουν αρκετά γρήγορα, είτε σαν συνέπεια αυτής της αποστράγγισης είτε διότι οι πληθυσμοί διαρρέουν ή καταφέρνουν ν' αμυνθούν καλύτερα.

Ο καταστρεπτικός χαρακτήρας του δουλοκτητικού συστήματος εξηγεί την αδυναμία του να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα στη βάση της εξωτερικής αναπαραγωγής με την αφαίμαξη ξένων κοινωνιών. Η εσωτερική γενετική αναπαραγωγή επιβάλλει τότε άλλους καταναγκα-

σμούς και μια κοινωνική αδράνεια που τείνει να «παγώνει» στα θεσμικά πλαίσια την κοινωνία, η οποία χάνει έτσι τις λειτουργικές της ικανότητες για μετασχηματισμό.

Η δουλοπαροικία

Στο σύστημα δουλοπαροικίας, η αναπαραγωγή συντελείται εντελώς στο εσωτερικό των δυο τάξεων, των αριστοκρατών και των δουλοπαροίκων, χωρίς να υπάρχουν ανταλλαγές μεταξύ τους. Τα γενετικά περιβάλλοντα της μιας και της άλλης αντιστοιχούν σε γαμικά σύνολα περιορισμένα και γενικά κλειστά μεταξύ τους. Αλλά ενώ οι δουλοπάροικοι τείνουν να αναπαράγονται μέσα στο ίδιο τιμάριο, μια και από αυτό εξαρτώνται, η τάξη των αριστοκρατών συνάπτει γάμους μεταξύ διαφόρων τιμαρίων. Η ταξική ενδογαμία είναι πολύ έντονη, γιατί η χειρωνακτική εργασία είναι που χαρακτηρίζει την τάξη των χωρικών και που αποτελεί δικό τους και μόνο καθήκον, μια και δεν οδηγεί σε κανένα από τα πολιτικά λειτουργήματα που ανήκουν αποκλειστικά στους αριστοκράτες.

Το σύστημα αναπαραγωγής είναι δυναστικό για την αριστοκρατία, και οικιακού αλλά πολύ περιορισμένου τύπου για τους δουλοπαροίκους. Δεν είναι ενιαίο για το σύνολο του κοινωνικού συστήματος.

Ο άρχοντας διατηρεί το δικαίωμα επέμβασης στην αναπαραγωγή των δουλοπαροίκων μέσα από ένα θεσμό όπου συχνά παρερμηνεύεται το «δικαίωμα της πρώτης νυκτός». Η απαίτηση του άρχοντα να έρθει σε συνουσία με τις δουλοπάροικες του φέουδου του την παραμονή του γάμου τους με κάποιο δουλοπάροικο, του δίνει ένα δικαίωμα προτίμησης πάνω στο πρωτότοκο παιδί αυτών των γυναικών και τη δυνατότητα να το πάρει στην υπηρεσία του. Στο μέτρο που ασκείται το δικαίωμα αυτό, που συμβολίζει κυρίως τον έλεγχο τον οποίο υποτίθεται ότι ο άρχοντας ασκεί στην αναπαραγωγή των δουλοπαροίκων του, συμβάλλει στη δημιουργία μιας κοινωνικής κατηγορίας με ιδιαίτερο τρόπο αναπαραγωγής: το γενετικό περιβάλλον αποτελείται από δουλοπάροικες ενώ το περιβάλλον ωρίμασης και τοποθέτησης βρίσκεται στην αυλή του άρχοντα.

Εκτός από αυτή την περίπτωση περιορισμένης έκτασης, η δουλοπαροικία ως σύστημα δεν επιτρέπει τον έλεγχο της δημογραφικής αναπαραγωγής της τάξης των δουλοπαροίκων από την άρχουσα τάξη παρά μόνο μέσα από την ιδιοποίηση της αγροτικής παραγωγής. Η επιβίωση του δουλοπαροίκου και των παιδιών του, δηλαδή το ποσο-

στό αναπαραγωγής, εξαρτάται από το μερίδιο του υπερπροϊόντος που θα του παραχωρήσει ο άρχοντας. Όταν η αγροτική παραγωγή είναι χαμηλή, κάθε αφαίρεση που γίνεται από το προϊόν του δουλοπαροίκου μειώνει το ποσοστό δημογραφικής αναπαραγωγής αυτής της τάξης. Το κέρδος και η δημογραφική αύξηση είναι, σε συνθήκες σταθερής παραγωγικότητας, σε αντιθετική σχέση (αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στο δουλοκτητικό σύστημα με τη συνεργασία των ξένων εργαζομένων).

Η δουλοπαροικία είναι οικονομικά δαπανηρότερη από τη δουλοκτησία μια και τη συντήρηση των δουλοπαροίκων την επωμίζεται ο άρχοντας από τη γέννηση μέχρι το θάνατό τους.

Ο καπιταλισμός

Το καπιταλιστικό σύστημα κοινωνικής αναπαραγωγής επιτρέπει την αποδέσμευση τόσο της παραγωγικότητας όσο και της δημογραφίας με πρωτότυπο τρόπο σε σχέση με τη δουλοπαροικία και όλα τα άλλα συστήματα κοινωνικής αναπαραγωγής.

Στην καπιταλιστική κοινωνία, η κοινωνική αναπαραγωγή ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από την άρχουσα τάξη.

Η οικονομική υπεροχή της μισθωτής εργασίας απέναντι στη δουλεία και τη δουλοπαροικία οφείλεται στο ότι επιτρέπει τη μείωση του κόστους της εργατικής δύναμης, με την αμοιβή του εργαζόμενου μόνο κατά την πραγματική διάρκεια της εκτελούμενης εργασίας.

Για να διατηρηθεί το πλεονέκτημα αυτό που απειλείται συνεχώς από την ολοένα αυξανόμενη κοινωνική εξάρτηση των εργαζομένων από τους εργοδότες και το Κράτος, ο καπιταλισμός είχε πάντα την τάση να προμηθεύεται «έτοιμους» εργαζόμενους από τις αγροτικές οικιακές κοινωνίες που διαθέτουν ακόμη γαίες για την επιδίωσή τους και τη διατροφή των παιδιών τους, ακόμη και σε περιόδους μη απασχόλησης. Κατά αντιφατικό τρόπο, η ταυτόχρονη καταστροφή της γεωργίας που παράγει τρόφιμα για τους χωρικούς εξαιτίας της συγκέντρωσης του αγροτικού καπιταλισμού, καταργεί τις συνθήκες της στρατολόγησης αυτής στις ζώνες που βρίσκονται κοντά στις βιομηχανικές περιοχές, υποχρεώνοντας τις μεγάλες δυνάμεις να στρατολογήσουν εργαζόμενους όλο και πιο μακριά και έξω από τα σύνορά τους, σε περιοχές όπου η οικιακή οικονομία διατηρείται ακόμη.

Η απασχόληση αυτών των εργαζομένων πραγματοποιείται είτε χάρη στη μετανάστευση από τις αγροτικές ζώνες στις ζώνες απασχό-

λησης, είτε με την εξαγωγή κεφαλαίων στις χώρες όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού παραμένει αγροτική. Σε όλες τις περιπτώσεις, το αγροτικό προλεταριάτο προέρχεται από περιβάλλον γέννησης και ωρίμασης ξένο προς την καπιταλιστική σφαίρα. Όμως, αντίθετα με τη δουλεία, αυτό το προλεταριάτο δεν το έχει αναλάβει εξ ολοκλήρου ο εργοδότης και μπορεί να σταλεί πίσω στην πατρίδα του σε περίπτωση κρίσης. Ο καπιταλισμός αυτός επιζητεί επομένως σε βάρος ενός εντόπιου οικιακού τομέα, με τρόπο τέτοιο ώστε να επηρεάζει τη δημογραφία παντού όπου εγκαθίσταται. Μ' αυτό τον πλάγιο δρόμο, η αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας παίρνει διεθνείς διαστάσεις.

Ένα μέρος των προλεταρίων αγροτικής προέλευσης που έχουν καταστραφεί σαν αγρότες, εγκαθίσταται στις βιομηχανικές ζώνες καπιταλιστικής απασχόλησης. Αυτοί οι άνθρωποι που έχουν απολέσει κάθε δεσμό με τη γη πρέπει να κατακτήσουν τρόπους για τη συνεχή επιβίωσή τους μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, αποκτώντας συμπληρωματικά έσοδα που θα επιτρέπουν την συντήρηση και την ανατροφή μιας οικογένειας ακόμη και σε περίοδο ανεργίας. Οι εργαζόμενοι αυτοί που έχουν σταθεροποιήσει τη θέση τους συνήθως χάραξη σε αιματηρούς αγώνες, αντιπροσωπεύουν ένα προλεταριάτο (με την έννοια της τάξης που δεν διαθέτει παρά μόνο την εργατική της δύναμη), που έχει αναπτυχθεί σε αντίθεση με τις απαιτήσεις του καπιταλιστικού κέρδους. Έχοντας κερδίσει το δικαίωμα της μόνιμης εγκατάστασής του, το προλεταριάτο αυτό είναι σε θέση να αναπαραχθεί ξεκινώντας από το δικό του γενετικό περιβάλλον αλλά στα πλαίσια του μονογαμικού οικογενειακού συστήματος που επιβάλλει η αστική τάξη. Όντας εξαρτημένο από το καπιταλιστικό κράτος, το τμήμα αυτό καταλιάνεται κατά προτίμηση με τις πιο σταθερές απασχολήσεις που ως τώρα υπήρξαν και οι πιο εξειδικευμένες.⁷

Στο οικογενειακό περιβάλλον ωρίμασης που συμβάλλει κυρίως στη σωματική ανάπτυξη των παιδιών, το καπιταλιστικό κράτος προσθέτει εκπαιδευτικούς θεσμούς κυμαινόμενης εμβέλειας ανάλογα με τον απαιτούμενο βαθμό εξειδίκευσης. Μια επιλεκτική παιδεία συμβάλλει στην αναπαραγωγή του προλεταριάτου προσαρμόζοντάς το όσο περισσότερο γίνεται στο τεχνικό επίπεδο της στιγμής.

Υπάρχουν επομένως τουλάχιστον δυο τρόποι αναπαραγωγής της τάξης των προλεταρίων (δηλαδή της καπιταλιστικής κοινωνίας στο σύνολό της): ο ένας βασίζεται στη στρατολόγηση ατόμων από ένα ξένο

7. Δεδομένο που μπορεί στο άμεσο μέλλον να μεταβληθεί με τη γενική υποβάθμιση της εργατικής τάξης κάτω από την επίδραση της αυξανόμενης παραγωγικότητας.

περιβάλλον οικιακών κοινωνιών· ο άλλος στην ενδογενή αναπαραγωγή.

Η αστική τάξη είναι το κοινωνικό τμήμα που ζει από τα έσοδα που αποφέρει η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και ανταλλαγής. Σήμερα πια δεν συμπίπτει ακριβώς με τη νέα τάξη των κεφαλαιοκρατών, δηλαδή την κάτοχο μιας σημαντικότητας ποσότητας κεφαλαίου που της δίνει την εξουσία ν' αποφασίζει, στο επίπεδο της οικονομικής πολιτικής, για το πως θα χρησιμοποιηθούν τα μέσα παραγωγής και ανταλλαγής, και να προσλαμβάνει το μισθωτό προσωπικό που απασχολείται σ' αυτά. Η κεφαλαιοκρατική τάξη αποκλείει τα στελέχη, ακόμη και τα ανώτερα, όταν δεν είναι μέλη των διοικητικών συμβουλίων των επιχειρήσεων ή όταν δεν είναι κύριοι μιας σημαντικής μερίδας του κεφαλαίου τους. Οι μέτοχοι, οι ομολογιούχοι, κ.ά., λόγω του συμφέροντός τους είναι συνεταίροι της τάξης των κεφαλαιοκρατών αλλά συμμετέχουν σ' αυτήν μόνο στο βαθμό που τα μερίδιά τους επιτρέπουν να επεμβαίνουν στο επίπεδο των οικονομικών αποφάσεων. Είναι ωστόσο «αστοί», εάν ζουν αποκλειστικά από αυτή την κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία. Η κεφαλαιοκρατική-αστική τάξη, στο σύνολό της, είναι στενά συνδεδεμένη με την οικονομική υποδομή. Είναι δεμένη μ' αυτήν, αυξάνεται, μειώνεται, εμφανίζεται κι εξαφανίζεται μαζί της. Η αναπαραγωγή της σαν τάξη είναι ως εκ τούτου αντιφατική. Η τάση της εδραιωμένης αστικής τάξης είναι να «κλείνεται» για να κρατάει για τον εαυτό της την αποκλειστική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και ανταλλαγής που στηρίζουν την κοινωνική της υπόσταση: αντιθέτως, οι νόμοι του κεφαλαιοκρατικού ανταγωνισμού στους οποίους στηρίζεται η οικονομική της ύπαρξη, ωθούν στην αδιάκοπη ανανέωση των επιχειρήσεων, επομένως στην αδιάκοπη «αστοποίηση» καινούργιων κοινωνικών στρωμάτων και συγχρόνως στην προλεταριοποίηση ενός τμήματος της αστικής τάξης που έχει χρεωκοπήσει. Η αστική τάξη είναι ετερογενής, όχι μόνο εξ αιτίας της ανανέωσης αυτής, αλλά και λόγω της φύσης του κεφαλαίου, των κλάδων δραστηριοτήτων, του μεγέθους των επιχειρήσεων, κτλ.

Η κεφαλαιοκρατική-αστική τάξη είναι σχετικά περιορισμένη αριθμητικά. Ο τρόπος αναπαραγωγής της είναι τριπλός. Ο ένας, ο πιο «αστικός», αποτελεί κληρονομιά των οικογενειακών μορφών αναπαραγωγής που προσαρμόζονται διαδοχικά στην εμπορική, στην κτηματική, στη βιομηχανική και στη χρηματιστική ιδιοκτησία. Στον οικογενειακό αυτό καπιταλισμό, η στρατολόγηση πραγματοποιείται κατά συγγενικό τρόπο με τη μεταβίβαση του κεφαλαίου υπο μορφή οικογενειακής περιουσίας, δηλαδή με την κληρονομιά, τη δωρεά, την προϊ-

κα, κτλ. χωρίς τη διαμεσολάβηση των εμπορικών ή χρηματιστηριακών κυκλωμάτων. Με το γάμο και την τεκνογονία, που αποτελούν τα θεσμικά μέσα αυτής της μεταβίβασης, οι μη συγγενείς εξ αίματος ή αγχιστείας αποκλείονται από την ιδιοκτησία αυτού του κεφαλαίου. Αυτός ο συντηρητικός τρόπος αναπαραγωγής ελέγχεται στενά από την αστική τάξη. Ένας άλλος τρόπος στρατολόγησης, πιο ανοικτός, προέρχεται από την ανάπτυξη του καπιταλισμού σύμφωνα με τους νόμους του ανταγωνισμού. Λειτουργεί μόνο από τη συνεχή ίδρυση καινούργιων επιχειρήσεων με την πρωτοβουλία ατόμων που μπορεί να προέρχονται από όλες τις τάξεις. Μολονότι η εδραιωμένη αστική τάξη έχει την τάση να αποκρούει τη σύναψη σχέσεων με τους παρείσακτους αυτούς στο γαμιαίο και κοινωνικό επίπεδο, οι ίδιοι της οι οικονομικοί θεσμοί εξυπηρετούν την άνοδό τους με το δανεισμό χρημάτων και κεφαλαίων. Ένας τρίτος τρόπος στρατολόγησης γίνεται τέλος με την πρόκριση των «επίλεκτων» (élites). Αυτός είναι κυρίως ο τρόπος αναπαραγωγής που χρησιμοποιεί η τάξη των κεφαλαιοκρατών. Λειτουργεί ιδίως μέσα στις ανώνυμες εταιρείες των οποίων τα διοικητικά συμβούλια ανανεώνονται με επιλεκτική εκλογή και ανάδειξη των καλύτερων διαχειριστών. Δεν απαιτεί παρά μια μερική σύμπτωση ιδιοκτησίας κεφαλαίου και διαχείρισης. Η κεφαλαιοκρατική αυτή τάξη τείνει με τη σειρά της να αστοποιηθεί από τη στιγμή που αρχίζει, ως ιδιοκτήτρια των μέσων παραγωγής, να τα μεταδίδει κληρονομικά.

Ας προσθέσουμε πως η αναπαραγωγή της κεφαλαιοκρατικής αστικής τάξης εξαρτάται επίσης, στο σύνολό της, από κοινωνικά σώματα τα οποία «εκκρίνει» η ίδια και που στρατολογεί κυρίως από άλλες τάξεις για να τα χρησιμοποιήσει σε λειτουργίες στελέχωσης, καταστολής, διαχείρισης, που δεν μπορεί να τις εκπληρώσει η ίδια, είτε γιατί τις θεωρεί υποτιμητικές είτε γιατί δεν διαθέτει αρκετούς ανθρώπους για να τις αναλάβουν: στη διαχείριση, την αστυνομία, τον επαγγελματικό στρατό, την τεχνική στελέχωση, κτλ. Η στρατολόγηση αυτή γίνεται επιλεκτικά μέσα από τους εκπαιδευτικούς θεσμούς, το κράτος και τις επιχειρήσεις.

Μολονότι βοηθοί της κεφαλαιοκρατικής αστικής τάξης, καμιά φορά δε υψηλού επιπέδου, και μολονότι μερικά από αυτά τα σώματα προσπαθούν να αφομοιωθούν μέσα σ' αυτήν (ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι, επαγγελματίες, πολιτικοί, διαχειριστικά στελέχη επιχειρήσεων), δεν αποτελούν μέρος της άρχουσας τάξης. Αποτελούν, όσον αφορά τα ανώτερα στρώματα, ένα είδος πελατείας, και όσον αφορά τα άλλα, ένα είδος μισθοφόρων.

Η κοινωνική αναπαραγωγή της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας παρουσιάζει ιδιάζοντα χαρακτηριστικά, επειδή επηρεάζει, σε διάφορους βαθμούς, το σύνολο του πληθυσμού της γης και το σύνολο των κοινωνικών στρωμάτων στις χώρες που εξουσιάζει. Ενώ η κεφαλαιοκρατική αστική τάξη μειώνεται αναλογικά σε αριθμό, η εξουσία της αντίθετα αυξάνει με την ταυτόχρονη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής των οποίων αναλαμβάνει τον έλεγχο. Απέναντι στις εξουσιαζόμενες τάξεις χρησιμοποιεί όλες τις επικρατούσες μορφές αναπαραγωγής των οικιακών αγροτικών κοινωνιών, την οποία συγχρόνως καταστρέφει· προκαλεί τη συνεχή μετανάστευση εκατομμυρίων ατόμων σε παγκόσμια κλίμακα· εμπνέει τις κοινωνικές και δημογραφικές πολιτικές που εφαρμόζονται σ' ολόκληρο τον κόσμο (μονεταρισμός του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου· στείρωση των γυναικών του Τρίτου Κόσμου). Επιβάλλει ακόμη και την πολιτική της χρησιμοποίησης του εργατικού δυναμικού (επομένως έμμεσα και της κοινωνικής αναπαραγωγής) στις γραφειοκρατικές σοσιαλιστικές χώρες, εξασφαλίζοντας με εργοστάσια που θα εξοφληθούν με τα προϊόντα που παράγουν σ' αυτές οι «σοσιαλιστές» εργαζόμενοι, οι οποίοι υποβάλλονται στο ίδιο καταπιεστικό καθεστώς με των λεγομένων «υπο ανάπτυξη» χωρών, όπως π.χ. η Πολωνία του 1980-1981.

Δείξαμε αλλού⁸ ότι η αναπαραγωγή αυτή έχει καταστρεπτικό χαρακτήρα, ότι δεν επιτρέπει την ανάπτυξη παρά μόνο για όσο διαρκεί η αφαιμάξη της εργατικής δύναμης από τις μη καπιταλιστικές κοινωνίες, οικιακού ή γραφειοκρατικού τύπου, και ότι στο βαθμό που οι πηγές της αφαιμάξης στερεύουν, ο καταστρεπτικός και καταπιεστικός χαρακτήρας της καπιταλιστικής αναπαραγωγής αυξάνεται.

Η κληρική γραφειοκρατία

Δίπλα στις κληρονομικές άρχουσες τάξεις, σε συνεργασία ή σε αντίθεση μ' αυτές, εμφανίζονται κοινωνικές δομές που όμως δεν ολοκληρώθηκαν παντού ή πάντοτε σαν τάξεις. Ο τρόπος στρατολόγησής τους, που είναι συγκριτικά νεότερος, αντιπαράθετεί στη συγγένεια και τη γέννηση την επιλεκτική πρόκριση.

Ο εκκλησιαστικός κλήρος αναπαράγεται συνήθως μ' αυτό τον τρόπο, ιδιαίτερα ο καθολικός που, με την επιβολή της αγαμίας στα

8. «Paysans africains et travailleurs immigrés», *Tricontinental*, n.s. 1, 1981: 38-53. Βλέπε επίσης υποσημείωση (3) στη σελίδα 36.

μέλη του, αποκλείει τη συγγενική αναπαραγωγή. Ο κλήρος των περισσότερων εκκλησιών, κι εκείνων που δέχονται τον γάμο, προκρίνει τα μέλη του με βάση το κριτήριο της γνώσης, παράλληλα ή σε αντίθεση με τις δυναστικές κοινωνίες, που είναι δέσμιες της κληρονομικής αναπαραγωγής.

Είδαμε ότι και η κεφαλαιοκρατική τάξη επίσης συγκροτείται με την πρόκριση, παράλληλα και σε αντίθεση με τις δυναστικές αστικές τάξεις. Ο τρόπος αυτός της αναπαραγωγής γίνεται εφικτός στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία από τη σχετική κοινωνικοποίηση του κεφαλαίου που κατανέμεται ανάμεσα σε πολλούς μετόχους που εκλέγουν, κατ' αρχήν, τους αντιπροσώπους τους στα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων, αντιπροσώπους που δεν τους επιτρέπεται να κρατούν, σαν σύνολο και σαν άτομα, παρά μια μειοψηφική μερίδα του κεφαλαίου. Καθώς οι εκλογές αυτές έχουν γίνει πλασματικές, μέσα από το παιχνίδι της εν λευκώ παραχώρησης εξουσίας στα μέλη που βρίσκονται ήδη εγκαταστημένα στα διοικητικά συμβούλια, τις αποφάσεις για την πολιτική της επιχείρησης τις παίρνουν αυτά τα συμβούλια τα οποία και υποδεικνύουν τα ίδια τους τα μέλη.

Επίσης σε συσχετισμό με την κεφαλαιοκρατική αστική τάξη, στο παγκόσμιο επίπεδο, αναπτύχθηκαν τα λεγόμενα σοσιαλιστικά κράτη, που οι ηγέτες τους στρατολογούνται και εκεί, εξ αιτίας του εκφυλισμού του συστήματος εκλογής, με πρόκριση.

Στο σύστημα της πρόκρισης, η κοινωνική αναπαραγωγή στηρίζεται σ' ένα γενετικό περιβάλλον κοινωνικά αδιαφοροποίητο. Αντίθετα, παρατηρείται μια έντονη τάση αντικατάστασης του οικογενειακού περιβάλλοντος ωρίμασης από το εκπαιδευτικό περιβάλλον, το οποίο δημιουργείται ή καθιερώνεται από το κοινωνικό σώμα που προκρίνει: ο κλήρος έχει τα ιεροδιδασκαλεία του, η κεφαλαιοκρατική τάξη τις ανώτατες σχολές και τα πανεπιστήμιά της, οι σοσιαλιστικές γραφειοκρατίες τις σχολές στελεχών.

Το περιβάλλον τοποθέτησης ιεραρχείται σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο στρατολογούνται με διαγωνισμούς, εξετάσεις ή τεστ, τα βοηθητικά κοινωνικά σώματα· η πρόκριση συντελείται στο ανώτερο επίπεδο και οδηγεί στην άρχουσα κοινωνική τάξη. Αυτός ο τρόπος αναπαραγωγής επιβάλλεται, όπως παρατηρείται στις περισσότερες σύγχρονες κοινωνίες, όταν η αντίθεση μεταξύ της δυναστικής μερίδας της άρχουσας τάξης υποχωρεί μπροστά στη μερίδα που στηρίζεται στην πρόκριση, η οποία είναι πιο σύγχρονη και πιο ικανή να επιλέξει τους προκρισμένους.

Εξ αιτίας του δικού της τρόπου στρατολόγησης, το σύστημα της

πρόκρισης αντικαθιστά έτσι την ιδεολογία της κληρονομικής μεταβίβασης των προσόντων μέσα σε μια τάξη ή σε μια «ράτσα» (ιδεολογία που επικρατεί στις αριστοκρατικές ή αστικές δυναστειακές κοινωνίες) με το δόγμα της ανωτερότητας μιας «ελίτ» που η ανάδειξή της οφείλεται είτε στα χαρίσματα, είτε στα γονιδιά της, τα οποία εξιχνιάζονται με διάφορες δοκιμασίες (έρευνες στιγμάτων, εξετάσεις, κτλ.). Εξ ου και η επιτυχία που γνωρίζει η επιστημονική έκφραση αυτής της ιδεολογίας, η βιο-κοινωνιολογία.

Για να γίνει κατανοητός ο τρόπος κοινωνικής αναπαραγωγής δεν πρέπει να διαχωρίζεται, όπως το κάναμε εδώ, από τον τρόπο υλικής αναπαραγωγής των μέσων επιβίωσης ούτε από τους νόμους της δημογραφίας. Μια πολύπλοκη σχέση δημιουργείται υποχρεωτικά ανάμεσα στις διάφορες εκδηλώσεις της ίδιας πραγματικότητας, της οποίας η διαλεκτική και οι αντιθέσεις προσφέρουν αναμφισβήτητα ένα μεγάλο πεδίο για την έρευνα.

Μετάφραση: Ρωξάνη Κανταντζόγλου